

rından olan oğlu Muhammed ile Ebân b. Beşir ve Hakem b. Abdüsselâm adlı torunları da muhaddistir.

Nu'mân b. Beşir, yaşının küçüklüğü sebebiyle âlimlerin çoğunluğuna göre Hz. Peygamber'den çok az hadis dinlemiş, bu sebeple hadisleri naklederken, "Helâl belidir, haram da bellidir" hadisi dışında (İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, X, 448) semâa de lalet eden lafızlar yerine "Allah resulü buyurdu ki" ifadesini kullanmış (İbn Asâkir, LXII, 119), rivayet ettiği 124 hadisin çoğunu dayısı Abdullah b. Revâha, Hz. Ömer ve Hz. Âişe'den öğrenmiştir. Bu hadislerden beşi *Şahîhâyn*'de, biri sadece *Şahîh-i Buhârî*'de, dördü sadece *Şahîh-i Müslim*'de yer almıştır. Ayrıca Hâkim en-Nisâbü'rî, onunla ilgili olayların anlatıldığı rivayetlere ve kıyametten önceki fitnelerden bahseden bir hadisine yer vermiştir (*el-Müstedrek*, III, 610-611). Kendisinden hadis rivayet eden pek çok tâbiî arasında Şa'bî, Sîmâk b. Harb, Ebû Kîlâbe el-Cermî, Ebû İshak es-Sebî, Urve b. Zübeyr, İbn Âmir gibi âlimler bulunmaktadır.

Halife Muâviye'nin kumandanlarından olan Nu'mân b. Beşir, Suriye ve el-Cezire valiliğine, daha sonra da Kûfe valiliğine tayin edildi. Ancak Hz. Hüseyin yanısı olduğu gerekçesiyle dokuz ay sonra Yezid tarafından görevinden alındı. Buhârî onun Kûfe valiliğinin yedi ay devam ettiğini belirtir. Muâviye'nin Nu'mân'ı Kûfe valiliğinden Humus valiliğine naklettiği de kaydedilmektedir (İbn Hacer, *Tehzibü't-Tehzib*, X, 448). Nu'mân, Kûfe valiliğinden azledildikten sonra oğlu Muhammed ile birlikte Dimaşk'a yerleşti; Ebû'd-Derdâ ve Fedâle b. Ubeyd'in ardından Dimaşk kadılığı görevine getirildi. Yezid b. Muâviye ve Yezid'in yerine geçen oğlu Muâviye döneminde de Dimaşk'ta yaşadı. Daha sonra Abdullah b. Zübeyr'in yanına geçti. İbnü'z-Zübeyr kendisini Humus valisi olarak görevlendirince halkı İbnü'z-Zübeyr'i desteklemeye davet etti. Mervân b. Hakem'in halife olması ve taraftarlarının Dahhâk b. Kays'ı Mercirâhit'te şehid etmesinin ardından Humus halkı ona isyan etti. Nu'mân, Humus'tan kaçmaya çalışırken 64 yılı Zilhicce ayının ortalarında (Ağustos 684 başları) Humus'un köylerinden Bîrîn'de katledildi. Onun 65 (684) yılının ilk ayında öldürüldüğünü söyleyenler de vardır. Endülü's'teki Benî Abdüsselâm'ın Nu'mân'ın neslinden geldiği anlaşılmaktadır (*DİA*, I, 129).

Yezid'in nedimi olan Emevî devri hristiyan Arap şairlerinden Ahtal, Ehl-i beyt'i

ve ensarı yeren şiirler söylemeye başlayınca Nu'mân b. Beşir onu Halife Muâviye'ye şikâyet etmiş, bunun üzerine halife Ahtal'ın dilini kesmek istemiş, ancak Yezid araya girerek onu kurtarmıştır (*DİA*, II, 183). Nu'mân b. Beşir, Halep'le Humus arasında bulunan Maarre'den geçerken bir oğlu burada vefat edip defnedilmiş, daha sonra bu yer Maarretünnu'mân diye anılmıştır (Yâkût, V, 156).

Hz. Peygamber'in şairlerinden olan dayısı Abdullah b. Revâha ile annesi Amre bint Revâha'nın şiir söyleme kabiliyeti Nu'mân b. Beşir'e ve çocuklarına da intikal etmiş, Nu'mân'ın şiirleri bir divan hacmine ulaşmıştır. Hâlid b. Külsûm (II./VIII. yüzyıl) bu şiirleri *Mecmû'u şîr'i'n-Nu'mân* adıyla bir araya getirmiştir (Sezgin, II, 354). Şiirler, Fritz Krenkow tarafından *Şîrû'n-Nu'mân b. Beşir el-Enşârî ve Bekir b. 'Abdî'l-'aziz b. Ebî Dülef el-'İclî* (Delhi 1337), Yahyâ el-Cübûrî tarafından *Şîru Nu'mân b. Beşir el-Enşârî* (Bağdat 1388/1968; Küveyt 1406/1985) adıyla yayımlanmıştır. Çok iyi bir hatip olduğu belirtilen Nu'mân'ın vahşice katledilmesi ve başının ailesine gönderilmesi üzerine kızları Amre ve Hamîde'nin söylediği mersiye yer bakaat kitaplarında yer almıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VI, 53-55; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VIII, 75; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, VIII, 444; İbn Kânî, *Mu'cemû's-şahâbe* (nşr. Ebû Abdurrahman Salâh b. Sâlim el-Musarrâfî), Medine 1418/1997, III, 143-144; İbn Hibbân, *Meşâhîru 'ulemâ'i'l-emşâr* (nşr. Merzûk Ali İbrâhim), Beyrut 1408/1987, s. 87; a.mlf., *eş-Sîkât*, I, 148; III, 409-410; VIII, 151; Rabaî, *Târîhu mevlidî'l-'ulemâ' ve vefeyâtihim* (nşr. Abdullah Ahmed b. Süleyman el-Hamed), Riyad 1410, I, 90; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), III, 610-611; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 363-365; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, III, 550-555; Bâcî, *et-Ta'dil ve't-tecrîh li-men harrece lehû'l-Buhârî fi'l-Câmî'i's-şahîh* (nşr. Ebû Lübbâbe Hüseyin), Riyad 1406/1986, II, 775; İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk* (Amrî), LXII, 111-128; Yâkût, *Mu'cemû'l-büldân*, I, 526; V, 156; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), V, 326-329; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl*, XXIX, 411-416; İbn Hacer, *Hedyû's-sârî* (Hatîb), s. 500; a.mlf., *el-İşâbe*, III, 559; a.mlf., *Tehzibü't-Tehzib*, IX, 492; X, 447-449; Sezgin, *GAS*, II, 354-355; Kehhâle, *A'lâmü'n-nisâ'*, I, 298-302; III, 360-361; Muhammed ez-Zühaylî, *Merci'u'l-'ulûmî'l-İslâmiyye*, Dimaşk, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 59; Yahyâ el-Cübûrî, *Şîru Nu'mân b. Beşir el-Enşârî*, Küveyt 1406/1985; Abdüssettâr eş-Şeyh, *A'lâmü'l-huffâz ve'l-muhaddişîn*, Dimaşk-Beyrut 1417/1997, II, 352-366; Sargon Erdem – Hulusi Kılıç, "Abdullah b. Revâha", *DİA*, I, 129; Azmi Yüksel, "Ahtal", a.e., II, 183; Mustafa Fayda, "Amre bint Revâha", a.e., III, 96; K. V. Zettersteen, "al-Nu'mân b. Başîr", *El'* (İng.), VIII, 118-119.

İBRAHİM HATİBOĞLU

NÛMAN ÇELEBİ CİHAN

(1885-1918)

Eski Kırım başmüftüsü
ve başbakanı.

Kırım'ın kuzeyindeki Sonak köyünde doğdu. Babası İbrâhim Çelebi, annesi Cihanşâh'tır. İlk öğrenimine köyünde başladı, Ruslar buradaki okulu kapatınca Canköy dolayındaki Akdoğru Medresesi'ne devam etti. Daha sonra Akmescid Rüşdiyesi'nde ve Bahçesaray'daki Zincirli Medrese'de okudu. Bu arada Kırım âlimlerinden Mustafa Efendi'den özel dersler aldı. Daha öğrenciyken *Tercüman* gazetesini okumaya ve İstanbul'dan gelen edebî eserleri incelemeye başlamıştı. Babasının kendisini içkiye verip borca girmesi, topraklarını ve bütün varlığını elden çıkarması Nûman Çelebi'yi oldukça etkiledi ve sefaleti bizzat yaşayarak öğrendi. Abdürreşid Mehdî'nin *Vatan Hâdimi* gazetesini okuyup Rus inkılâpçıların nutuklarını dinleyerek inkılâpçı fikirler edindi. Gaspıralı İsmâil Bey'den ve 1905 gençliğinden halkçılığı ve inkılâpçılığı, Rus ve Türk inkılâpçılarından gizli çalışma usullerini öğrendi. Akrabalarından Abdülhalim Çelebi ve Ebûbekir Çelebi'nin yardımıyla 1906'da İstanbul'a gitti. İstanbul'da Mercan İdâdîsi'ne devam etti, ardından ilâhiyat ve hukuk tahsil etti. İstanbul'da bulunduğu süre içinde arkadaşları Câfer Seydahmet Kırımer, Âlim Seyid, Abdürrahim Sükûtî ve Abdülhakim Hilmi Ârifzâde ile birlikte Genç Türkler'in Fransa ve Mısır'da çıkardığı gazete ve yayınları, Türkçüler'in eserlerini gizlice okuyarak hürriyet ve inkılâp konularında yeni fikirler edindi. 1908'de II. Meşrutîyet'in ilânıyla gelen hürriyet havası içinde Kırımlı gençler değişik konferansları, hatta millet meclisi toplantılarını bile izleme fırsatı buldular.

2 Ocak 1908'de Nûman Çelebi ve arkadaşları Talat Paşa'nın yardımıyla Kırım Talebe Cemiyeti'ni faaliyete geçirdiler. 1909 sonlarında Vatan Cemiyeti'ni kurdular. Kırım'da medreselerin, dinî yönetimin, vakıfların ıslahı gibi konularda yazdıkları beyannâmeleri gizlice Kırım'a gönderip halk arasında yaydılar. Faaliyetlerini Nûman Çelebi'nin Karagümrük'teki evinde yürüten Vatan Cemiyeti, teröre başvurmamayı ve hiç kimseye zorla iş yüklememeyi prensip edindiği gibi çeşitli yayınlar yapmaya da ağırlık verdi. Abdülhakim Hilmi Ârifzâde *Gülbün-i Hanân yahud Kırım Târîhi* (İstanbul 1327), Nûman Çelebi *Karılgaçlar Duası* (İstanbul 1328), Câfer Seydah-

met Kırimer (Şahab Nezhîf takma adıyla) 20. Asırda Tatar Millet-i Mazlûmesi (İstanbul 1328) adlı eserleri yazdılar. Habîbulah Timûrcan'ın *Altın Yarık* adlı şiir kitabı ile (İstanbul 1330) bazı şairlerin şiirleri de bu dönemde yayımlandı.

Nûman Çelebi ve arkadaşları yalnız Kırım Türkleri'yle değil Rusya'daki diğer esir Türkler'le de yakından ilgilendiler. 1909'da İstanbul'a gelen Gaspıralı İsmâil Bey ile tanışıp ondan ilmî çalışma usulleri hakkında bilgi aldılar. 1912'de İstanbul'daki öğrenimini tamamlayan Nûman Çelebi önce Kırım'a, oradan Petersburg'a geçti. Burada çok zor şartlarda Psikonevroloji Enstitüsü'ne devam etti. Bir yandan da Rus inkılâpçıların fikrî mücadelelerini yakından takip etti. Petersburg'da iken yazıp Paris'te Câfer Seydahmet Kırimer'e gönderdiği, 1917'de Kırım'da *Tercüman* gazetesinde yayımlanan "Tatar Hasta" adlı yazısı onun yetmişmişliğini ve fikirlerini göstermesi bakımından önemlidir.

Nûman Çelebi, Moskova ve Petersburg'da iken Rusya Türkleri'nin ileri gelenleriyle tanışmıştı. 1913'te Câfer Seydahmet Kırimer'le birlikte Kırım'da gizli bir örgüt kurmayı kararlaştırdılar. Onunla Petersburg, Gözleve, Yalta ve Akmesic'de çeşitli görüşmelerde bulunarak Rusya'da ihtilâl olması durumunda Kırım'da tutulacak yolu tesbit ettiler. 1917'deki Bolşevik İhtilâli üzerine 1913'ten beri faaliyette bulunan gizli teşkilâtlar, 25 Mart 1917'de bölgelerdeki temsilcilerini seçerek bunlar vasıtasıyla Kırım Müslümanları Merkezî İcra Komitesi'ni oluşturdular. Bu komite Nûman Çelebi'yi Kırım müftülüğüne, Câfer Seydahmet Kırimer'i Kırım vakıflar müdürlüğüne seçti. Daha sonra bu görevleri geçici Rus hükûmeti tarafından onaylanınca her ikisi de Kırım'a döndü. Nûman Çelebi, Kırım'da dinî işleri kısa zamanda yoluna koyup ehliyetlessin görevlerini işten uzaklaştırdı ve yerlerine gerçek anlamda rehberlik edecek kişileri tayin etti. Ardından Merkezî İcra Komitesi kendisini başkanlığa getirdi. Aynı komitenin kararı ile savunma ve halkı aydınlatma maksadıyla 20 Haziran 1917'de Abdülhakim Hilmi Ârifzâde tarafından *Kırım Ocağı*, aynı yılın 27 Haziranında Hasan Sabri Ayvazov yönetiminde komitenin yayın organı olan *Millet*, Halil Çapçakçı ve Ali Badaninski tarafından temmuz ayında *Golos Tatar* gazeteleri yayımlandı. Nûman Çelebi, bağımsız bir Kırım için gerekli gördüğü bu faaliyetler yanında Kırım Millî Ordusu'nu kurdu. Bunun üzerine Kerenski hükûmetinin Tavrida eyaleti komiseri Bodganof, Nûman Çelebi'yi tutuklattı. Tutuk-

lama olayına Kırım Türkleri çeşitli mitinglerle karşı çıktılar. Rusya'daki Türkler de teşkilâtları vasıtasıyla bu olayı Merkezî Rus hükûmeti nezdinde protesto ettiler. Bunun üzerine Nûman Çelebi üçüncü gün serbest bırakıldı. Bodganof ve yardımcısı görevlerinden istifa ettiler. Tavrida eyaleti inkılâp heyeti başkanı Novitski, Nûman Çelebi'yi ziyaret ederek kendisinden özür diledi. 1 Kasım 1917'de Kırım Türkleri komitelerinin seçtiği temsilciler Akmesic'de bir kurultay oluşturarak Kırım'da bulunan çeşitli milletlerin dinî, millî, siyasî haklarına saygılı Kırım Halk Cumhuriyeti adıyla bir cumhuriyet kurmak için gerekli esasları tesbit etti ve Kırım askerlerinin yurda getirilmesine karar verdi. 17 Kasım 1917'de kadınların da seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu bir seçimde yetmiş altı kişilik kurultay üyeleri seçildi. Burada aslini Câfer Seydahmet Kırimer'in hazırladığı, Nûman Çelebi ve Câfer Ablayevin de mutabık kaldığı Kırım Tatar Kânûn-ı Esâsî'si kabul edildi (26 Aralık 1917). Kurultayın seçtiği başkanlık divanı bir yıllık süre içinde millet meclisini teşkil etme görevini de üstlendi. Nûman Çelebi millî hükûmet başbakanı ve Adalet bakanı seçildi ve Kırım Ahali Cumhuriyeti ilân edildi. Ancak hemen ardından Bolşevikler Kırım'ın çeşitli yerlerine asker çıkardılar. Bunlara karşı Câfer Seydahmet Kırimer komutasındaki birlikler savaşıyor, Nûman Çelebi de genel yönetim işlerini yürütüyordu. Bolşevikler barış görüşmeleri bahanesiyle Nûman Çelebi'yi davet edip ardından tutukladılar. Akyar'a (Sivastopol) götürerek 23 Şubat 1918'de şehid ettiler.

Nûman Çelebi zeki, çalışkan ve yorulmak bilmeyen bir kişiliğe sahipti. Konuları derinlemesine inceler, gösterişi sevmeyen, doğruluğa son derece önem verirdi. Edebîyatla da yakından ilgilendiğinin delili olan *Karılgaçlar Duası* Kırım Türk edebiyatının ölmez bir parçası, "Ant Etkenmen" şiiri de Kırım Türkleri'nin millî marşıdır. "Bas-tırık", "Tilkiden Selâm", "Haygidi", "Yolcu Garip" diğer önemli şiirleridir. Ufa'da Rusya Müslümanları Kurultay'ında bütün Rusya müslümanları için Kazan'da ortak bir üniversite açma teklifi onun bütün Türkler'i bir millet kabul eden anlayışının bir ifadesi olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Numan Çelebi Cihan, *Ant Etkenmen*, Köstence 2002; Hatif, *Gök Bayrak Altında Millî Faaliyet*, İstanbul 1334, tür.yer.; Cafer Seydahmet Kırimer, *Bazı Hatıralar*, İstanbul 1993, s. 99, 123, 141 vd.; M. Akif Albayrak, "Nûman Çelebi Cihan", *Kırım Bülteni*, sy. 44, Ankara 2002, s. 4-8.

MUSTAFA S. KAÇALIN

NÜMAN EFENDİ, Eğinli

(ö. 1168/1755'ten sonra)

Matematik âlimi ve tarihçi.

Erzincan'ın Eğin (Kemaliye) ilçesinde doğdu. Babasının ismi Hasan'dır. Ebû Sehl künyesi ve Sâih lakabıyla tanınır. *Tedbîrât-ı Pesendide* adlı vekâyî'nâmesinin başında yer alan kendi hal tercümesi mahiyetindeki manzumeye göre beş yaşında babasını kaybettikten sonra eğitimini annesi üstlenmiş, okuma yazmayı ve Arapça grameri ondan öğrenmiştir. Ardından ağabeyi Mehmed Efendi'nin öğreniminin gördüğü Divriği'ye gitmiş, orada mantık ve edebiyat dersleri almıştır. Diyarbekir'de fıkıh, kelâm ve geometri tahsil etmiş ve 1138 (1726) yılı sonlarında İstanbul'a gitmiştir. Şeyhülislâm Yenişehirli Abdullah Efendi ile görüşüp Diyarbekir'de bir memuriyet talebinde bulunan Nûman Efendi, İstanbul'da dokuz ay kadar kaldıktan sonra Tebriz'e müftü olarak gönderildi. 1148 (1735) yılına kadar yaptığı bu görevi sırasında zor günler geçirerek üzüntüsünden şirpençe hastalığına yakalandı ve bu yüzden görevinden ayrıldı. 1150'de (1737) Kefe'ye şehir ve ordu kadısı tayin edildi. Yaklaşık bir buçuk yıl sonra İstanbul'a dönüp Belgrad Antlaşması'nın (1152/1739) ardından Tuna sınırlarının yeniden belirlenmesi için görevlendirilen Mehmed Efendi'nin maiyetine sınır mollası oldu ve 1154 (1741) yılında tekrar İstanbul'a döndü. Bu hizmetleri sonunda kendisine vaad edilen müderrislik ruusu, mülâzemet rütbesinde yedi yılını doldurmadığı gerekçesiyle verilmeyerek Tokat'ta çıkan olayları bastırmak üzere oraya gönderildi ve dört ay içinde görevini tamamlayıp İstanbul'a döndü. İsrarla talep ettiği müderrislik ruusunu Şevval 1155'te (Aralık 1742) elde edip Keşfi Osman Efendi Medresesi'ne müderris tayin edildi. Ardından çeşitli ihtilâfları halletmek için İzmir, Andros (Endre) adası ve Kıbrıs'a yollandı, Kıbrıs'taki başarısı üzerine Lefkoşe nâibliğine gönderildi ve yedi ay burada kaldıktan sonra Birgi Mahkemesi'ne nâib oldu. Bu görevdeyken Nâdir Şah ile yapılan barış antlaşması sebebiyle İran'a elçi olarak yollanan Kesriyeli Ahmed Paşa'nın maiyetinde ordu kadısı tayin edildi. Elçilik heyetindeki görevini tamamlayıp İstanbul'a döndükten sonra beş ay Karahisarısâhib nâibliği yaptı; Ebûs-hakzâde Esad Efendi'nin şeyhülislâmlığa getirilmesinin ardından Konya'ya yine nâiblikle gönderildi ve şeyhülislâm azledilinceye kadar (1162/1749) orada kaldı. Daha